

KS. PIOTR WIŚNIEWSKI
Płock – Warszawa, UKSW

KANCJONAŁ — KSIĘGĄ LITURGICZNĄ?

Aby dać w miarę możliwości wyczerpującą odpowiedź na tak postawione pytanie, nieodzowną rzeczą wydaje się dokonać najpierw wyjaśnienia samych pojęć zawartych w tytule. Pozwoli to wskazać nie tylko na podobieństwa, ale również wychwytać zasadnicze różnice pomiędzy księgami. Wykonując śpiewy obrzędowe, posługujemy się różnymi księgami, w których zapisano liturgiczny repertuar muzyczny. Rodzi się jednak pytanie, czy wszystkim z nich przysługuje miano ksiąg liturgicznych. Co zatem stanowi zasadnicze kryterium, że jedną księgę określamy jako liturgiczną, a inną wyłączamy z tej grupy? W XIX w. ukazało się całe mnóstwo ksiąg używanych podczas liturgii, opatrzonych tytułem „kancjonał”. Przyglądając się jednak bliżej tym księgom, powstaje pytanie, czy można je uważać za liturgiczne. Właśnie na to pytanie postaramy się udzielić w niniejszym studium możliwie jednoznacznej odpowiedzi.

1. Pojęcie księgi liturgicznej

Według definicji encyklopedycznej pod pojęciem „księga liturgiczna” należy rozumieć księgę używaną podczas celebracji liturgicznych, przygotowaną i wydaną przez Kościół¹. Jest to więc księga posiadająca aprobatę odpowiedniej władzy kościelnej, w której zawarto teksty obrzędów, modlitw oraz porządek świąt. Używa się jej przy sprawowaniu publicznego kultu Kościoła². Księga liturgiczna w znaczeniu ścisłym jest zbiorem tekstów eucharystycznych, składających się z formuł modlitewnych i przepisów ceremonii, niezależnie od wykorzystania go w kulcie publicznym. W takim rozumieniu księga liturgiczna jest źródłem poznania dziejów liturgii³. Dekret Kongregacji Obrzędów z 1966 r. do ksiąg liturgicznych zalicza następujące: *Breviarium Romanum*⁴,

---

¹ B. NADOLSKI (red.), *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 700.

² F. GRENIUK, *Prawodawstwo liturgiczne*, w: F. BLACHNICKI (red.), *Liturgika ogólna*, Lublin 1973, s. 260.

³ J.W. BOGUNIOWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 40.

⁴ Średniowieczne określenie tekstów przeznaczonych do codziennej modlitwy liturgicznej, również księgi zawierającej teksty liturgii godzin; zob. NADOLSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 202. Łacińskie wydanie ty-

*Missale Romanum*⁵, *Rituale Romanum*⁶, *Martyrologium Romanum*⁷ i *Caeremoniale Episcoporum*⁸.

W ciągu wieków zagadnienie to traktowano jednak różnie. Zupełnie inaczej wyglądało ono na przykład przed Soborem Trydenckim (1545–1563), kiedy to w kwestii wydawania ksiąg liturgicznych dużą swobodą cieszyli się biskupi. Mogli oni je aprobować zgodnie z lokalnymi zwyczajami, co powodowało niekiedy spore odrębności regionalne od powszechnie obowiązujących kanonów. Autentyczność liturgii gwarantowana była przez każdorazowego biskupa⁹. Nowa sytuacja zaistniała po wydaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r., w którym czytamy, że wyłączne prawo zatwierdzania nowych ksiąg liturgicznych posiada Stolica Apostolska: „Jedynie do Stolicy Apostolskiej należy kierowanie liturgią i aprobowanie ksiąg liturgicznych” (kan. 1257). Zatem zgodnie z postanowieniem prawodawcy każda księga liturgiczna powinna posiadać aprobatę Stolicy Apostolskiej¹⁰. Bardzo elastycznie tę kwestię postrzega Konstytucja o liturgii świętej, uznając decentralizację władzy prawodawczej w dziedzinie ustawodawstwa liturgicznego, jak również akomodację przepisów do lokalnych tradycji i warunków:

Prawo kierowania sprawami liturgii należy wyłącznie do władzy Kościoła. Przysługuje ono Stolicy Apostolskiej oraz, zgodnie z prawem, biskupowi. Na mocy władzy udzielonej przez prawo kierowanie sprawami liturgii w ustalonych granicach należy także do prawnie ustanowionych konferencji biskupów, właściwych danemu terytorium¹¹.

piczne brewiarza ukazało się w latach 1971–1972, natomiast polskie — w latach 1982–1988. Księga została gruntownie przepracowana i wzbogacona pod względem treści. T. SINKA, *Liturgika*, Kraków 1997, s. 41–42.

⁵ Mszał powstał w wyniku połączenia następujących ksiąg: sakramentarza, lekcjonarza, graduau i *Ordines Romani*. W Polsce przyjęto Mszał Rzymski w 1577 r. Sobór Watykański II zlecił odnowienie księgi. Pierwsze posoborowe wydanie typiczne ukazało się w 1970 r., natomiast polska jego wersja — w 1986 r. W 2002 r. ukazało się trzecie wzorcowe wydanie Mszału. Szerzej zob. NADOLSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 990–992.

⁶ Rytuał jest księgą zawierającą przepisy i teksty związane z posługą prezbitera. Po Soborze Trydenckim Grzegorz XIII (1572–1585) zarządził wydanie nowego rytuału, dostosowanego do warunków duszpasterskich. Z uwagi na to, że księga okazała się zbyt obszerna, posłużyła tylko do opracowania *Rituale Romanum*, które z niewielkimi zmianami przetrwało do Soboru Watykańskiego II. Rytuał ten nie był jednak księgą obowiązującą, co dawało możliwość posługiwania się rytuałami diecezjalnymi. W wyniku postanowień soborowych Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wydała księgi składające się na rytuał. NADOLSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 1135–1136.

⁷ Księga zawierająca wykaz męczenników i świętych. Nowa edycja ukazała się w 2001 r. Uwzględnia 6538 świętych i błogosławionych, pominięto natomiast świętych z pierwszych wieków chrześcijaństwa z powodu wątpliwości co do ich tożsamości; zob. NADOLSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 876–877; M. MATUSZEWSKI, *Martyrologium Romanum jako księga liturgiczna*, „Anamnesis” 45 (2006), s. 42–50.

⁸ Księga zawiera modlitwy i przepisy dotyczące obrzędów sprawowanych przez biskupa. Ceremoniały biskupie powstawały od XIII w. Szczegółowy okres rozwoju przypada na wiek XVI. Po Soborze Watykańskim II księga została gruntownie zrewidowana. Wydanie typiczne ukazało się w 1984 r.; zob. NADOLSKI (red.), *dz. cyt.*, s. 224–225.

⁹ GRENIUK, *art. cyt.*, s. 253.

¹⁰ SINKA, *dz. cyt.*, s. 40.

¹¹ KL 22.

Liturgia dokonuje się w czasie i w określonym środowisku cywilizacyjno-kulturowym¹². Z tego też względu niezbędne wydają się być księgi liturgiczne, uwzględniające lokalne zwyczaje. W procesie tym należy jednak pamiętać, aby z jednej strony zachować chrześcijańską tożsamość, a z drugiej, by uniwersalność chrześcijaństwa mogła dalej się rozwijać¹³. Bowiem liturgia chrześcijańska nie jest działaniem wyłącznie określonej tylko grupy czy lokalnego Kościoła, ale jest zbliżaniem się ludzkości do Chrystusa i zbliżaniem się Chrystusa do ludzi. To wzajemne zbliżanie się ma zaowocować tym, że będzie istniało „jedno zgromadzenie Boże wszystkich ludzi”¹⁴. W tym kontekście uzasadnioną wydaje się być idea decentralizacji władzy prawodawczej w zakresie ustawodawstwa liturgicznego. Zgodnie jednak z instrukcją *Inter Oecumenici* (26 IX 1964 r.)

do Stolicy Apostolskiej należy reformowanie i zatwierdzanie ksiąg liturgicznych, urządzenie liturgii św. w tym, co się odnosi do całego Kościoła Powszechnego, badanie oraz potwierdzanie akt i postanowień władzy terytorialnej, wreszcie przyjmowanie propozycji i próśb tejże władzy terytorialnej¹⁵

Z przytoczonego zapisu wynika niedwuznacznie, że aprobatą postanowień władzy terytorialnej, także w kwestii zatwierdzania nowych ksiąg liturgicznych, należy w dalszym ciągu do Stolicy Apostolskiej¹⁶. Istnieją jednak od tej reguły pewne wyjątki, m.in. melodie do tekstów liturgicznych, które nie wymagają zatwierdzenia ze strony Stolicy Apostolskiej, wystarczy tylko zgoda władzy terytorialnej¹⁷. Z powyższych stwierdzeń wynika, że nadrzędnym celem troski ze strony władzy kościelnej jest zapewnienie autentyczności ksiąg liturgicznych w celu zachowania czystości wiary i poprawności obrzędów liturgicznych¹⁸. Wydanie wzorcowe, *editio typica*, należy do Stolicy Apostolskiej. Dopiero w oparciu o to wydanie mogą być redagowane kolejne edycje krajowe. Ich rewizji i zgodności z oryginałem dokonuje kompetentna władza kościelna¹⁹.

Konkludując dotychczasowe rozważania należy stwierdzić, że księgą liturgiczną w sensie ścisłym jest ta, która posiada aprobatę władzy kościelnej. Księgi, które — jakkolwiek zawierają teksty i obrzędy liturgiczne — takowej aprobaty nie mają, są wyłączone z kanonu ksiąg liturgicznych. Chociaż niejednokrotnie dają moż-

¹² H. SOBECZKO, *Inkulturacja liturgiczna w Polsce. Na marginesie rzymskiej Instrukcji o inkulturacji liturgii*, „Liturgia Sacra” 2 (1996), s. 33.

¹³ J. RATZINGER, *Duch liturgii*, tł. E. Pieciul, Poznań 2002, s. 178.

¹⁴ M. SZCZEPANKIEWICZ, *Cantate Domino. Szkice o kulturze muzycznej Kościoła*, Szczecin 2005, s. 33.

¹⁵ KONGREGACJA OBRZĘDÓW, Instrukcja *Inter Oecumenici*, 26 IX 1964 r., nr 21.

¹⁶ GRENIUK, *art. cyt.*, s. 255–256.

¹⁷ *Tamże*, s. 256. Władza terytorialna została ukonstytuowana przez Sobór Watykański II. Władzę tę stanowią konferencje biskupów i poszczególni ordynariusze danego terytorium, także w zakresie prawodawstwa liturgicznego; SINKA, *dz. cyt.*, s. 40.

¹⁸ GRENIUK, *art. cyt.*, s. 255–256.

¹⁹ SINKA, *dz. cyt.*, s. 41.

liwość poznania zwyczajów lokalnych, nie są jednak oficjalnym źródłem prawa liturgicznego²⁰.

2. Definicja kancjonału

Poprzez kancjonał (łac. *cantus* – śpiew) należy rozumieć zbiór śpiewów używanych w obrzędach liturgicznych²¹. Jest to księga lokalna, przeznaczona do liturgii, obejmująca wybrane śpiewy zaczerpnięte z mszału, rytuału, pontyfikału, ceremoniału, graduálu i antyfonarza²². Księga ta od samego początku przeznaczona była do użytku powszechnego²³. W XIX w., z powodu wyczerpania wydań ksiąg liturgicznych, kancjonał wszedł do użytku liturgicznego²⁴. Sama nazwa rozpowszechniła się jednak dopiero w XIX w. Do tego czasu oznaczała śpiewnik zawierający zbiór pieśni nabożnych, określanych „kantyczkami”²⁵. Pod nazwą „kancjonał” rozumiano przede wszystkim śpiewnik Kościoła protestanckiego²⁶. Literatura przedmiotu dostarcza wielu informacji o wydawaniu kancjonałów przez protestantów²⁷. Wśród najstarszych kancjonałów katolickich wymienia się m.in.: śpiewniki ręko-

²⁰ *Tamże*.

²¹ Z. WIT, *Kancjonał*, EK 8, k. 558; *Kancyjonał*, w: S. ORGELBRAND (red.), *Encyklopedia Powszechna*, t. XIII, Warszawa 1863, s. 910–911.

²² Zob. A. LELEŃ, *Religijna kultura muzyczna Mazowsza Płockiego 1864–1918*, Płock 2001, s. 94: „Nie jest to jednak książka liturgiczna, jeno wyciąg rzetelny z Rytuału, Graduálu, Antyfonarza, Psalterza i Procesjonału, ksiąg przy śpiewach kościelnych w kraju naszym zdawna używanych, które ogromem swoim niegdyś, przy większej liczbie duchowieństwa po kościołach, lepszem uposażeniu, były poważne i piękne, dziś stały się rzadkimi i niepraktycznymi w parafjalnym użyciu”. *Kancjonał*, w: M. NOWODWORSKI (red.), *Encyklopedia Kościelna*, t. IX, Warszawa 1876, s. 416–417.

²³ A. CHODKOWSKI (red.), *Encyklopedia muzyki*, Warszawa 2001², s. 420; K. Mrowiec omawiając polską pieśń kościelną, przywołuje niekiedy różne kancjonały, wskazując, że zawierały one pieśni, np. *Kancjonał* T. Kiewicza zamieszcza kilka pieśni polskich w tłumaczeniu na język niemiecki (*Święty Boże*); K. MROWIEC, *Polska pieśń kościelna w opracowaniu kompozytorów XIX wieku*, Lublin 1964, s. 96. Kancjonały zawierały także pieśni w opracowaniu wielogłosowym, np. kancjonały staniąteckie pieśni na dwa głosy z basem cyfrowanym, kompozycje na trzy i więcej głosów; *tamże*, s. 80.

²⁴ LELEŃ, *dz. cyt.*, s. 94; zob. też Z. WIT, *Śpiew w liturgii na ziemiach polskich*, w: W. SCHENK (red.), *Studia i dziejów liturgii w Polsce*, t. III, Lublin 1980, s. 234.

²⁵ Kantyczki — śpiewniki z kolędami, popularne w XIX i na początku XX w. stanowią przedłużenie tradycji XVI i XVII-wiecznych kancjonałów. Terminy „kancjonał” i „kantyk” stosowano bardzo często zamiennie na określenie zbiorów pieśni na cały rok kościelny. Z uwagi na przeważającą zawartość pieśni bożonarodzeniowych, określenie „kantyk” stało się nazwą kolędy. J. BARTMIŃSKI, *Kantyczki*, EK 8, k. 631.

²⁶ A. J. NOWOWIEJSKI, *Wykład liturgii Kościoła katolickiego*, t. III, *Dokończenie*, cz. I: *O środkach rozwinięcia kultu*, Płock 1905, s. 300.

²⁷ Najpopularniejsze to: *Cantional albo pieśni duchowne* P. Artomiusza; *Pieśni duchowne a nabożne* J. Seklucjana; *Pieśni nowo wybrane* Ignacego Oliwińskiego; *Cantional albo księgi chwał Boskich* Walentego z Brzozowa; *Pieśni duchowne człowieka* Bartłomieja Groickiego; *Katechizm z modlitwami, psalmami i piosenkami* Stanisława Sudrowskiego; *Kancjonał pieśni duchownych i psalmów świętych* Augustyna Ferbera; *Katechizm z pieśniami Kościoła powszechnego apostołskiego* Krzysztofa Kraińskiego; Z. WIT, *Kancjonał*, EK 8, k. 559.

piśmienne Jana z Przeworska (1435), kancjonał łączycki (1530–1541), dwa kancjonały staniąteckie²⁸ (1536), dwa kancjonały kórnickie (1551–1555), 25 kancjonałów karmelitanek krakowskich z XVII–XVIII w. oraz zbiór kancjonałów benedyktynek z Sandomierza (XVI–XVIII w.)²⁹

By odpowiedzieć jednak na pytanie postawione w tytule, czy kancjonał jest księgą liturgiczną, należy poznać nieco bliżej samą księgę i jej zawartość. Uczynimy to na przykładzie wybranych egzemplarzy.

3. Omówienie wybranych kancjonałów

Do analizy wybrano trzy kancjonały: *Cantionale ecclesiasticum* ks. Jana Siedleckiego (Kraków 1882), *Cantionale ecclesiasticum* ks. Józefa Surzyńskiego (Poznań 1892) oraz *Kancjonał kościelny* ks. Wacława Gieburowskiego (Poznań 1954²). Poznanie ich zawartości pozwoli, być może, wychwycić najbardziej charakterystyczne cechy właściwe dla tej grupy ksiąg.

3.1. *Cantionale ecclesiasticum* ks. Jana Siedleckiego³⁰

Omawiany kancjonał składa się z dwóch zasadniczych części: *pars prima* i *pars secunda*. Część pierwsza obejmuje:

- *ProceSSIONALIS ORDINARIUM,*
- *ASPERSIO DOMINICIS PER ANNUM,*
- *DOMINICA PASSIONIS ET PALMARUM,*
- *DOMINICA RESURRECTIONIS DOMINI,*
- *IN FESTO PURIFICATIONIS B. M. VIRGINIS,*
- *FERIA IV. CINERUM,*
- *LITANIARUM FORMULA ANTIQUA,*
- *DOMINICA IN PALMIS,*
- *FERIA QUINTA IN COENA DOMINI,*
- *FERIA SEXTA IN PARASCEVE,*
- *SABBATO SANCTO,*

²⁸ Szczegółowe studium muzykologiczne kancjonałów staniąteckich przeprowadził S. DĄBEK, *Wielogłosowy repertuar kancjonałów staniąteckich (XVI–XVIII w.)*, Lublin 1997.

²⁹ WIT, *Kancjonał*, k. 558.

³⁰ Księga opatrzona jest następującym tytułem: *Cantionale ecclesiasticum ad usum Ecclesiarum Poloniae juxta decreta Synodorum praesertim Synodi Petricoviensis, cum adnotationibus caeremoniarum et instructione ad cantum choralem. Collegia C. W. Presbyter Dioeceseos Vladislaviensis seu Calisiensis. Sumptibus et proprietate Joannie Siedlecki. Cracoviae Typis Universitatis Jagellonicae, provisore Ignatio Stelcel. 1882.* Kancjonał posiada także dedykację: *Excellentissimo ac Reverendissimo Domino Domino Vincetio Theophilo Chościak Popiel Episcopo Dioeceseos Vladislaviensis seu Calisiensis S. T. D. Optimo Praesuli in documentum animi pii ac devoti dedicavit Auctor.*

- *Dominica Resurrectionis Domini,*
- *Processio tempore Paschali,*
- *Procesio die S. Marci et diebus Rogationum,*
- *Litaniae de omnibus Sanctis,*
- *Litaniae de Nomine Jesu,*
- *Litania do N. M. Panny,*
- *In Festo Ascensionis Domini,*
- *Sabbato in vigilia Pentecostes,*
- *In Solemnitate SS. Corporis Christi,*
- *Hymni Sacri,*
- *Antiphonae de Beata V. M.,*
- *Pieśni na Boże Narodzenie,*
- *Pieśni postne,*
- *Pieśni Wielkanocne,*
- *Pieśni o przynajświętszym Sakramencie,*
- *Pieśni przygodne,*
- *Officium Defunctorum.*

Część druga obejmuje:

- *Dominica I. Adventus,*
- *Dominica II. Adventus,*
- *Dominica III. Adventus,*
- *Dominica IV. Adventus,*
- *Dominica infra octav. Nativitatis,*
- *Dominica infra octav. Epiph.,*
- *In festo Purificationis B. V. M.,*
- *Dominica in Septuagesima,*
- *Dominica in Sexagesesima,*
- *Dominica in Quinquagesima,*
- *Feria IV Cinerum,*
- *Dominica I. in Quadragesima,*
- *Dominica II. in Quadragesima,*
- *Dominica III. in Quadragesima,*
- *Dominica IV. in Quadragesima,*
- *Dominica in Passione Domini,*
- *Feria IV. Magna,*
- *In Coena Domini,*
- *In lotionem pedum,*
- *Feria VI. parasceve,*
- *Ad adorationem Crucis,*
- *Sabbatho Sancto,*
- *Ad processionem: Duo Seraphim,*

- *Salvator mundi*,
- *In festo Divisionis SS. Apostolorum*,
- *Festum Assumptionis B. V. M.*,
- *Pro Gratiarum Actione*,
- *Exceptio Episcopi in Visitatione Ecclesiae*,
- *Libera Kielcense*,
- *Nauka śpiewu Gregoriańskiego*,
- *Additamenta tempore Processionum in Ecclesia Cathedrali Cracov.*

3.2. *Cantionale ecclesiasticum* ks. Józefa Surzyńskiego³¹

Księga składa się z dwóch zasadniczych części: *Processionale* i *Funebrale*. *Processionale* obejmuje:

- *De Processionibus Dominicis diebus, juxta ritum antiquum Provinciae [Poloniae]*,
- *Ad Aspersionem Dominica Passionis et Palmarum*,
- *Ad Aspersionem Dominica Resurrectionis Domini et usque ad Dominicam Pentecostes inclusive*,
- *In Festo Purificationis B. Mariae Virginis*,
- *Ad processionem*,
- *Processio die Cinerum*,
- *Litaniarum Formula*,
- *Benedictio et Processio in Dominica Palmarum*,
- *Ad Prefationem*,
- *Feria Quinta in Coena Domini*,
- *Feria Sexta in Parasceve*,
- *Sabbato Sancto*,
- *Benedictio Fontis*,
- *Dominica Resurrectionis*,
- *Processio quae fit toto tempore Paschali ante Missam majorem*,
- *Processio die sancti Marci et diebus Rogationum*,
- *Antiphonae Suffragiorum*,
- *Versus Suffragiorum*,
- *Antiphonae superadditae cum Versiculis*,
- *In festo Ascensionis Domini*,

---

³¹ Tytuł kancjonału w pełnym brzmieniu jest następujący: *Cantionale ecclesiasticum ad normam Ritualis sacramentorum Petricoviensis nec non aliorum antiquorum librorum gradualis scilicet, Antiphonarii, Processionalis et Psalterii cura synodorum Provinciae Gnesnensis editorum et juxta novissima SS. Congregationum Rituum ac indult. Decreta emendatorum cum praecipuis intonationibus missae et officii divisi edidit Jos. Surzyński s. theol. Magister. Editio tertia. Posnaniae sumptibus Jaroslai Leitgeber et Soc. MDCCCCV*. Kancjonał nie posiada dedykacji.

- *Dominica Pentecostes,*
- *In Solemnitate Corporis Christi,*
- *Ad Processionem,*
- *Processiones cum Ss. Sacramenti,*
- *Divisionis Ss. Apostolorum. 15. Julii,*
- *In Festo Assumptionis B. V. Mariae,*
- *Gratiarum action. 10. Octobris,*
- *Hymni sacri,*
- *Hymnus Ss. Ambrosii et Augustini,*
- *Antiphonae de B. V. Maria,*
- *Ad recipiendum processionaliter Episcopum Ordinarium,*
- *Litaniae Ss. Nominis Jesu,*
- *Litaniae de Sacro Corde Jesu,*
- *Litaniae Lauretanae,*
- *Litania o najświętszym Imieniu Jezus,*
- *Litania do Matki Boskiej,*
- *Litania do Wszystkich Świętych,*
- *Litania o św. Sercu Jezusa.*

Pieśni Nabożne:

- *Boga Rodzica,*
- *Pieśni Adwentowe,*
- *Pieśni na Boże Narodzenie,*
- *Pieśni Postne,*
- *Pieśń Wielkanocna,*
- *Pieśń na Zielone Świątki,*
- *Pieśni na Boże Ciało,*
- *Pieśni o Matce Boskiej,*
- *Pieśń o św. Józefie,*
- *Pieśni przygodne,*
- *Suplikacye.*

Funebrale:

- *Exsequiarum Ordo,*
- *Conductus et Sepultura,*
- *Ordo Exsequiarum Brevior,*
- *Officium Defunctorum,*
- *Missa pro Defunctis,*
- *Ordo sepeliendi parvulos,*
- *Castrum doloris,*
- *Processio pro fidelibus Defunctis,*
- *Pieśni za zmarłych.*

Intonationes praecipuae in Missa et in Officio divino:

- *Intonationes in Missa,*
- *Intonationes in Officio divino.*

Additamentum pro executione:

- *In Dominica Ss. Trinitatis.*

3.3. *Kancjonał kościelny* ks. Wacława Gieburowskiego³²

Pod względem treści kancjonał dzieli się na trzy zasadnicze części. Poprzedzony jest częścią wstępną, która zawiera zasadnicze intonacje Mszy św. i oficjum.

Intonacje mszalne:

- *Gloria in excelsis Deo,*
- *Credo in unum Deum,*
- *Melodie oracji,*
- *Melodia prorocstwa,*
- *Melodie lekcji,*
- *Melodie ewangelii,*
- *Prefacje,*
- *Pater noster,*
- *Pax Domini,*
- *Melodia „Confiteor”,*
- *Błogosławieństwo biskupie,*
- *Ite missa est i Benedicamus,*

Intonacje w oficjum:

- *Domine labia mea,*
- *Deus in adiutorium,*
- *Melodie psalmów,*
- *Melodie wersykułów,*
- *Absolucje i Benedykcje,*
- *Melodia lekcji,*
- *Melodia capitulum,*
- *Melodie oracji,*
- *Melodie Benedicamus.*

Część I zawiera:

I. *Aspersja:*

- *W niedziele w ciągu roku,*
- *W okresie wielkanocnym.*

---

³² Kancjonał opatrzony jest następującym tytułem: *Kancjonał kościelny z uwzględnieniem Rytułu polskiego na podstawie Cationale ecclesiasticum Ks. Dr. W. Gieburowskiego w nowym opracowaniu Ks. Gerarda Mizgalskiego.* Księga nie posiada dedykacji.

II. Procesje:

- *Uroczystość Matki Boskiej Gromnicznej,*
- *W okresie wielkanocnym,*
- *W uroczystość św. Marka oraz w Dni Krzyżowe,*
- *Na uproszenie deszczu,*
- *Na uproszenie pogody,*
- *Wniebowstąpienie Pańskie,*
- *Zesłanie Ducha Św.,*
- *Uroczystość Bożego Ciała.*

III. Wystawienie Najśw. Sakramentu:

- *O zbawcza Hostio,*
- *Tantum ergo,*
- *Procesje z Najśw. Sakramentem,*
- *Te Deum laudamus.*

IV. Różne śpiewy procesjonalne i okazyjne:

- *Rorate caeli,*
- *Adeste fideles,*
- *Attende Domine,*
- *Veni Sancte Spiritus,*
- *Duo Seraphim,*
- *Adoremus,*
- *Adoro te devote,*
- *Inviolata,*
- *Salve mater.*

V. Litanie:

- *łacińskie (do Najśw. Serca Jezusa, Imienia Jezus, Maryi Panny, św. Józefa),*
- *polskie (do Najśw. Serca Jezusa, Imienia Jezus, Loretańska do Matki Boskiej, św. Józefa, do Wszystkich Świętych).*

VI. Antyfony Mariańskie:

- *Melodie uroczyste (Alma Redemptoris, Ave Regina Caelorum, Regina caeli, Salve Regina),*
- *Melodie zwykłe (Alma Redemptoris, Ave Regina Caelorum, Regina caeli, Salve Regina).*

VII. Różne:

- *Jutrznia i Laudes na uroczystość Bożego Narodzenia,*
- *Środa popielcowa,*
- *Ceremonie przy przyjęciu biskupa (ingres, procesja za zmarłych, Sakrament Bierzmowania),*
- *Śpiewy przy udzielaniu klerykom pierwszej tonsury,*
- *Śpiewy przy święceniach kapłańskich.*

VIII. Polskie pieśni kościelne:

- *Pieśni na Adwent,*
- *Pieśni na Boże Narodzenie,*
- *Pieśni na Wielki Post,*
- *Pieśni na Wielkanoc,*
- *Pieśni do Ducha Św.,*
- *Pieśni do Najśw. Sakramentu,*
- *Pieśni do Najśw. Serca Jezusa,*
- *Pieśni do Matki Boskiej,*
- *Pieśni do Świętych Pańskich,*
- *Pieśni przygodne,*
- *Pieśni za zmarłych,*
- *polskie „Te Deum” I,*
- *polskie „Te Deum” II.*

Część II obejmuje nabożeństwo za zmarłych:

I. Obrzędy pogrzebowe:

- *Wprowadzenie zwłok do kościoła,*
- *Absolucja,*
- *Eksportacja zwłok na cmentarz,*
- *Dodatek: Obrzęd pogrzebowy skrócony.*

II. Oficjum za zmarłych:

- *Nieszpory,*
- *Jutrznia,*
- *Laudes.*

III. Msza św. żałobna:

IV. Absolucje:

- *W dzień 3, 7, 30 i rocznicę pogrzebu,*
- *Absolucje uroczyste.*

V. Dzień zaduszny:

- *Nieszpory,*
- *Jutrznia.*

VI. Procesja za zmarłych:

- *Z łacińskim tekstem liturgicznym,*
- *Z polskim tekstem.*

VII. Pogrzeb dzieci.

Część III posiada śpiewy Wielkiego Tygodnia:

I. Niedziela Palmowa

II. Wielki Czwartek:

- *Ciemna Jutrznia i laudes,*
- *Poświęcenie Olejów św.,*

- *Procesja z Najśw. Sakramentem,*
- *Nieszpory,*
- *Obnażanie ołtarzy.*

III. Wielki Piątek:

- *Ciemna Jutrznia i Laudes,*
- *Msza św. darów uprzednio poświęconych,*
- *Adoracja Krzyża św.,*
- *Procesja,*
- *Nieszpory,*
- *Procesja do Grobu Pańskiego.*

IV. Wielka Sobota:

- *Ciemna Jutrznia i Laudes,*
- *Ceremonie Wielkiej Soboty (Proroctwa, Świecenie wody, Litanie do Wszystkich Świętych, Msza św.).*

V. Rezurekcja:

- *Otwarcie Grobu Pańskiego,*
- *Procesja,*
- *Jutrznia i Laudes.*

4. Wnioski

Cechą charakterystyczną przedstawionych wyżej kancjonałów jest ich zróżnicowana zawartość — tak pod względem treści, jak i układu. Każda z edycji posiada znanego z imienia i nazwiska autora, czego nie spotykamy w księgach liturgicznych, wydawanych przez Stolicę Apostolską. Poza tym wiele z kancjonałów pisanych było na zamówienie, o czym świadczą chociażby zamieszczone dedykacje (np. *Kancjonał Siedleckiego*). Wydaje się jednak, w świetle punktu pierwszego, że najistotniejszą cechą kancjonałów jest brak aprobaty ze strony Stolicy Apostolskiej. Jakkolwiek kancjonały wydawano według norm ksiąg Stolicy Apostolskiej, to jednak — z uwagi na brak potwierdzenia Stolicy Apostolskiej — nie można stawiać ich na równi z oficjalnymi księgami liturgicznymi. Wszystko to zdaje się odróżniać kancjonały od ksiąg liturgicznych. Jakkolwiek kancjonały zawierają wiele tekstów liturgicznych, czy różnego rodzaju objaśnień³³, to jednak trudno zakwalifikować je do oficjalnego źródła ówczesnego prawa liturgicznego. Wydaje się, że wobec kancjonału adekwatnym określeniem byłaby nazwa „księga użytkowa” lub „pomocnicza”. Kancjonały, gromadząc śpiewy z różnych ksiąg liturgicznych, wy-

³³ „W nowszych kancjonałach znajduje się wszystko to, co po kościołach w prowincji naszej z przepisu ksiąg liturgicznych i dawnych synodalnych śpiewać się powinno. Wszystko to przeplatane wskazówkami liturgicznymi, do pewnego stopnia zatem zastępuje jeszcze ceremonjal”; cyt. za NOWOWIEJSKI, dz. cyt., s. 300.

dawane były bowiem jedynie dla użytku celebransa, organisty i śpiewaków. Ich zadaniem miało być również ujednoczenie repertuaru liturgicznego. Zamierzenia tego, niestety, nie osiągnięto, z uwagi na rozbieżności pomiędzy edycjami poszczególnych autorów. Świadczy to tym samym o braku jedności liturgii w polskich kościołach, zamierzonej przez reformę trydencką³⁴. Niejednokrotnie kancjonał spełniał także rolę podręcznika dla osób odpowiedzialnych za śpiew liturgiczny. W częściach, gdzie przedrukowywano śpiewy liturgiczne, można by uznać liturgiczność księgi. Natomiast z pewnością nie był liturgiczny repertuar pieśni oraz dodatki, np. wskazówki wykonawcze. Wszystko to zdaje się przeczyć temu, jakoby kancjonał można nazywać oficjalną księgą liturgiczną Kościoła rzymskiego.

* * *

Konkludując należy stwierdzić, że kancjonał może jedynie zasługiwać na miano liturgicznej księgi użytkowej o zasięgu lokalnym. Inaczej jednak rozumie się liturgiczność we współczesności, a inaczej w przeszłości.

Cantionale — è un libro liturgico?

Riassunto

Cantionale é una raccolta dei canti usati durante le funzioni liturgiche. È un libro liturgico locale composto dai canti scelti dal messale, rituale, cerominale, pontificale, graduale e antifonale. Dal principio questo libro era destinato all'uso comune. I canzonali erano fatti secondo le norme della Santa Sede però essi non possedevano la sua approvazione ufficiale. Per questo motivo non è giusto considerarli allo stesso livello dei libri liturgici ufficialmente approvati dalla Santa Sede. Anche se essi sono composti da tanti testi liturgici e molti spiegazioni riguardanti la liturgia, essi non possono essere giudicati come fonte ufficiale del diritto liturgico dei tempi di allora. Canzonali servivano in modo particolare al celebrante, all'organista e ai cantanti. Attraverso questi libri si cercava di costruire il repertuare liturgico omogeneo. Per questo bisogna affermare che canzonale è un libro liturgico di carattere strettamente locale.

³⁴ Bardzo ważnym wydarzeniem w życiu Kościoła był Sobór Trydencki. Jakkolwiek nie przeprowadził on reformy liturgicznej, to jednak wytyczył jej cel, którym miało być ujednoczenie obrzędów liturgicznych. W Polsce postanowienia Trydentu zostały przyjęte najpierw przez króla i senat w 1564 r., a w 1577 r. na synodzie prowincjonalnym w Piotrkowie zaakceptował je także Episkopat. Uchwały synodalne na wiele lat normowały życie liturgiczne Kościoła w Polsce. Przyjęcie posoborowych ksiąg liturgicznych nie było łatwym przedsięwzięciem. Wymagało to zarówno ich adaptacji do zwyczajów lokalnych, jak również uzupełnienia istniejących braków w dawnych księgach liturgicznych. Wydawanie nowych ksiąg zlecono oficynie drukarza krakowskiego Andrzeja Piotrkowczyka, uznając go wydawcą kościelnym. W związku z tym, iż najważniejsze księgi zawierające chorał gregoriański: antyfonarz, gradual i rytuał wyszły z tej właśnie drukarni, nazwano je piotrkowskimi, a zawarty w nich chorał — chorałem piotrkowskim. Piotrkowczyk redagując księgi chorałowe, uwzględnił jednocześnie rodzimą tradycję funkcjonującą w Polsce, co nie kłóciło się z orzeczeniami Soboru, zezwalającymi na zachowanie w nich zwyczajów starszych niż dwustuletnie; zob. I. PAWLAK, *Graduały piotrkowskie jako przekaz chorału gregoriańskiego w Polsce po Soborze Trydenckim*, Lublin 1988, s. 13nn.